

Raudonųjų partizanų ir Pietryčių Lietuvos kaimų savisaugos ginkluoti konfliktai 1943 m.

IVADAS

1943 m. rudenį nacių Vokietijos okupuotoje Lietuvoje siekiant apsiginti nuo stiprėjančios sovietinio ginkluoto pogrindžio veiklos kūrėsi vadinamoji ginkluota vietinė savisauga. Dėl daugelio istorinių priežasčių ir aplinkybių ji ypač paplito Pietryčių Lietuvoje. Įnirtinga kova tarp apsiginklavusių kaimų ir raudonųjų partizanų itin žiaurių, kraštutinių formų įgavo 1944 m., tačiau ginkluoti konfliktai Pietryčių Lietuvoje prasidėjo jau 1943 m. rudenį, vos tik susikūrus ir pradėjus veikti kaimų savisaugos struktūroms. Galima teigti, kad jau tada užsimezgė, susiformavo ir subrendo prielaidos ir sąlygos priešiškiems santykiams, lėmusiems 1944 m. Kaniūkų ir Bakaloriškių kaimų tragedijas, žmonių žudynes, daugelį kitų skaudžių įvykių.

Šio tęstinio (dviejų dalių) straipsnio tikslas yra: 1) atskleisti sovietinio ginkluoto pogrindžio Pietryčių Lietuvoje atsiradimo, vidaus raidos, plėtros problemas, kurios lėmė apskritai išskirtinę, specifinę šio pogrindžio padėtį lyginant su kitais Lietuvos regionais, tų problemų aspektu panagrinėti raudonųjų partizanų santykius su Pietryčių Lietuvos valstietija, susikūrusiomis kaimų savisaugomis, tarpusavio priešpriešos priežastis bei aplinkybes (šių klausimų išaiškinimas padės geriau su-

vokti ir jau nagrinėtas Kaniūkų ir Bakaloriškių kaimų tragedijas); 2) remiantis archyviniais šaltiniais ir žmonių atsiminimais nušviesti raudonųjų partizanų 1943 m. Pietryčių Lietuvoje įvykdytas svarbiausias baudžiamąsias akcijas prieš apsiginklavusius kaimus siekiant juos nuginkluoti, užkirsti kelią kaimų savisaugos egzistavimui ir plitimui, ginkluoto pasipriešinimo galimybei. 1943 m. raudonieji partizanai įvykdė mažiausiai tris tokias akcijas: lapkričio mėnesį Valkininkų valsčiuje prieš Daržininkų ir Dargužių kaimus, gruodžio mėnesį – Onuškio valsčiuje prieš Grinkuvos kaimą.

RAUDONIEJI PARTIZANAI RŪDNINKŲ GIRIOJE

Pietryčių Lietuvoje nusidriekusi Rūdninkų giria – didžiulis (apie 40 tūkst. ha), susisiekiantis su Gudų giria Baltarusijoje miškų masyvas gamtiniu geografiniu atžvilgiu buvo patogi vieta partizanų veiklai. Tačiau palankių geografinių gamtinių sąlygų ir veiksnių toli gražu nepakanka tokiai veiklai išplėsti. Iki pat 1943 m. rudens raudonųjų partizanų veikla čia buvo palyginti silpna. 1942 m. kovo mėnesį į Rūdninkų girią desantu atsiųsta LKP(b) CK (antroji) opera-

tyvinė grupė, turėjusi organizuoti sovietinį pagrindinį Pietryčių Lietuvoje, iškart buvo likviduota; iš esmės nieko nenuveikė ir tais pačiais metais liepos mėnesį čia atvykusi Michailo Afonino (Petro) vadovaujama grupė. 1943 m. rudenį į Rūdninkų girią atvykęs ir išsiaiškinęs padėtį Marijonas Miceika (Gabrys) (jis vadovavo LKP(b) Vilniaus miesto ir apskrities pagrindiniam komitetui) Antanui Sniečkui į Maskvą pranešė, kad Petras iki tol „gyveno beveik ramiai“, buvo neaktyvus¹. Dar prasčiau M. Afonino ir kitų sovietinių desantininkų veiklą vertino į Rūdninkų girią paskui M. Miceiką atvykęs Genrikas Zimanas; anot jo, vietos gyventojai dar neturėjo progos pažinti (sovietinių) partizanų, turėjo reikalų „beveik su tikrais banditais“, kurie „nerodė darbo“ prieš vokiečius, bet daug kur plėšikavo, mušė, prievartavo, girtuokliavo ir žudė, dėl to gyventojai „bijo mūsų ir dažnai laiko vokiečius savo globėjais ir gynėjais“². Sovietinis ginkluotas pagrindis organizuotis ir plėtotis pradėjo nuo 1943 m. vasaros pabaigos, kai Rūdninkų girioje pasirodė geriau parengti ir ginkluoti aktyvios ginkluotos partizaninės kovos šalininkai ir jos organizatoriai, turėję pastovų ryšį su Maskva, konkretesnes užduotis veikti Pietryčių Lietuvoje ir, atsiradus palankioms aplinkybėms, vėliau skverbti gilyn į Lietuvą. Tiesą sakant, jų sėkmę objektyviai lėmė ne tiek asmeninės savybės, o 1943 m. pakitusios, palankesnės sovietiniam pagrindžiui Lietuvoje veiklos sąlygos.

G. Zimanas į Rūdninkų girią atvyko 1943 m. spalio 4 d. Jis buvo LKP(b) CK ir Lietuvos partizaninio judėjimo štabo (LPJŠ) operatyvinės grupės, tų pačių metų balandžio pabaigoje desantu per fronto liniją atvykusios į Baltarusijos miškus, narys, jos vadovo Motiejaus Šumausko (Kazimiero) pavaduotojas.

Kaip minėta, G. Zimanas buvo aktyvios ginkluotos kovos ir veiksmų prieš okupan-

tus vokiečius šalininkas. Aktyviai veikdamas Lietuvoje (M. Šumauskas visą vokiečių okupacijos laikotarpį praleido Kazėnų ir Naručio miškuose Baltarusijoje), G. Zimanas tapo tiesioginiu, tikruoju Lietuvos sovietinio partizaninio judėjimo vadovu; jo veiklos zonoje buvo svarbiausi Lietuvos centrai – Vilnius ir Kaunas. Tai rodo kad ir toks faktas: kai 1944 m. pradžioje LKP(b) CK ir LPJŠ operatyvinė grupė buvo reorganizuota į du vadovaujančius centrus – LKP(b) Šiaurės ir Pietų sričių komitetus, LKP(b) CK pirmasis sekretorius, LPJŠ viršininkas A. Sniečkus teisę veikti LKP(b) CK vardu suteikė G. Zimano vadovaujamam Pietų srities komitetui, kaip „turinčiam ryšius su pagrindiniais krašto centrais“³.

Apie raudonųjų partizanų veiklos suaktyvėjimą 1943 m. rudenį Rūdninkų girioje, atvykus G. Zimanui ir kitiems sovietinio pagrindžio organizatoriams, galima pateikti nemažai faktų ir duomenų. Jau spalio 6 d. G. Zimanas išsiųstoje A. Sniečkui į Maskvą radiogramoje pareikalavo į Rūdninkus atsiųsti didelį kiekį krovinių⁴ (t. y. ginklų ir šaudmenų). Buvęs sovietinis partizanas Juozas Olekas savo atsiminimuose (patvirtindamas jau minėtus faktus) rašo, kad iki G. Zimano grupės atvykimo „aktyvi ginkluota kova prieš karinius objektus nebuvo organizuojama“, anksčiau veikusių ir su G. Zimanu atvykusių sovietinių pagrindininkų nuomonės „dėl kovos formų“ išsiskyrė. Pirmųjų nuomone, reikėjo užsimaskuoti, laukti, siekti „išsaugoti kadrus“. G. Zimanas ir su juo atvykę pagrindininkai buvo kitokios nuomonės: jie visaip plėtė masinę ginkluotą kovą, todėl 1943 m. rudenį įvyko „persilaužimas aktyvios kovos pusėn“ ir kt.⁵

Persibazuodami į Rūdninkų girią G. Zimanas ir kiti sovietinio ginkluoto pagrindžio organizatoriai su savimi atsivedė nemažą grupę palyginti gerai ginkluotų partizanų (Mar-

girio, „Perkūno“ būrius); iš pradžių jie buvo svarbiausia raudonųjų partizanų karinė jėga ir atrama.

Kitas svarbus veiksnys, lėmęs ginkluoto sovietinio pagrindžio išplitimą ir sustiprėjimą Rūdninkų girioje 1943 m. rudenį, buvo masinis žydų atvykimas iš vokiečių likviduojamo Vilniaus žydų geto. Pirmoji žydų grupė iš Vilniaus geto 1943 m. liepos pabaigoje patraukė į Naručio miškus pas Fiodoro Markovo partizanus; šie miškai iš pradžių buvo pagrindinė žydų judėjimo iš geto kryptis ir vieta. Tačiau galima paminėti bent keletą aplinkybių ir veiksnių, nulėmusių žydų iš likviduojamo Vilniaus geto išėjimą ne į Naručio miškus, o į Rūdninkų girią. Atvykę į Vilnių F. Markovo atstovai (kažkoks „nepatikrintas“, „avantiūristas“ Šutanas) veikė su dideliais užmojais, neatiškančiais konspiracinių veiklos sąlygų (planus trauktis į Naručio miškus atskleidė Vilniaus geto žydų policijos vadovybei, jos viršininkui Desleriui įteikė laišką, kuriame nurodoma žydams vykti pas F. Markovą su ginklais, prašė žydų policijos pinigų sovietiniam „gynybos fondui“ ir kt.)⁶. Visa tai išgąsdino geto komunistinio pagrindžio veikėjus galimomis provokacijomis, pasalomis ir kt. Pasitraukimą į Naručio miškus taip pat sutrukdė ir apsunkino Rytų Lietuvoje rugpjūčio–rugsėjo mėnesiais vokiečių vykdyta didelė baudžiamoji operacija, masinės žmonių gaudynės darbams, Naručio ir kitų miškų valymas nuo sovietinių partizanų. Nemažą poveikį tam, kad žydai traukėsi būtent Rūdninkų girios kryptimi, turėjo ir vadovaujančių sovietinių Lietuvos partizanų desantininkų, visų pirma G. Zimano pasirodymas 1943 m. liepos mėnesį Naručio miškuose, jų išankstiniai planai įsikurti Rūdninkų girioje, steigti joje sovietinio partizaninio judėjimo Lietuvoje atramos bazę, apskritai jo plėtros visoje Lietuvoje perspektyvos.

G. Zimanas iš Naručio miškų A. Sniečkui į Maskvą 1943 m. liepos viduryje rašė apie F. Markovo atstovų veiklą Vilniuje, iš esmės jai nepritardamas. Anot jo, iš Maksimo (M. Korablikovo, sovietinio pagrindininko Vilniuje, užmezgusio ryšius su baltarusių partizanais) miesto (t. y. Vilniaus) atvyko būrys žydų jaunuolių, ištrūkusių iš geto; juos pasikvietė „mūsų kaimynas M-as“ (F. Markovas). Jam pirmiausia rūpėjo žydų ginklai. G. Zimanas dėstė, jog, nors žydai atėjo į Naručio miškus F. Markovo žinion, „jie yra mūsų krašto žmonės“, gerai pažįstantys Vilnių, darbo sąlygas jame, todėl negalima likti abejingam jų likimui. G. Zimanas aiškino, kad dėl tam tikrų (jo neįvardytų) priežasčių negalėjo atėjusių žydų priimti, tris iš jų nusiuntė atgal į Vilnių, penki palydėjo Orlovą (Sergejų Nevedomskį į Rūdninkų girią), septynis paėmė savo žinion, apginklavo ir laikinai paliko F. Markovo sudarytame „Keršto“ būryje⁷. Taigi G. Zimano veikla telkiant Rūdninkų girios raudonuosius partizanus prasidėjo jau Baltarusijos miškuose; jis stengėsi perimti pas baltarusių partizanus atvykusius Vilniaus geto žydus, nemažą jų dalį vienaip ar kitaip jam pavyko sukontroliuoti ir grąžinti partizanauti į Lietuvą.

Tarp daugelio aplinkybių, pristabdžiusių Vilniaus geto žydų bėgimą į Naručio ir kitus Baltarusijos miškus, matyt, galima išskirti stiprias antisemitines nuotaikas ir sunkią žydų padėtį baltarusių partizanų būriuose. Nuo 1943 m. balandžio partizanaudamas Baltarusijoje jas pastebėjo ir savo laiškuose į Maskvą A. Sniečkui apie jas rašė G. Zimanas. Jo žodžiais, baltarusių partizaninis judėjimas, neišskiriant ir vadų, labai smarkiai „užnuodytas antisemitinėmis nuotaikomis“. Nuo jų esą buvo laisvi tik vienas kitas iš sąmoningiausių vadų (F. Markovas, Ponomariovas); kai kurie baltarusių partizanų vadai, nors vyrai „neblogi ir drąsūs“, žydų atžvilgiu kalba iš „gebelsinės maldak-

nygės“, svajoja apie Sovietų Sąjungą be žydų, apie reformas joje, eliminuojančias žydus po karo. Eiliniai partizanai netgi užpuldinėja žydus partizanus, juos nuginkluoja, kartais net nužudo⁸.

Antisemitizmo šaknys tarp Baltarusijos partizanų buvo įvairios. Dideliems jų būriams labai trūko ginklų, apskritai materialiai jie buvo menkai aprūpinti. Tai lėmė sunkią ir sudėtingą žydų padėtį Baltarusijos miškuose; ją aiškiai matė ne tik G. Zimanas, bet ir kiti iš sovietinio užnugario atvykę Lietuvos sovietinio pogrindžio vadovai. Antai M. Šumauskas 1943 m. rudenį A. Sniečkui rašė: „Čia [Kazėnų ir Naručio miškuose. – R. Z.] vyksta nemažai neleistinų dalykų, prieš kuriuos niekas neprotuoja. Turiu galvoje Vilniaus geto žydus. Vilniaus geto žydų organizacija apginklavo nemažą grupę žydų, atėjusių į šias vietas. Čia juos pasitiko Markovo žmonės, daugelį žydų nuginklavo, atėmė ne tik visus ginklus, bet ir laikrodžius“ (jie neva atiminėti „valstybės gynimo tikslams“), „odinius paltus, batus, vienu žodžiu, apiplėšė, o žmones paleido miškan likimo valiai. Tikri faktai, kad daugelis žydų dabar vaikšto apsiredę skarmalais ir beveik basi, o daugelis markoviečių „išsifrantavę“ žydų paltais ir batais“. M. Šumauskas darė išvadą: kad ir kas būtų, bet žydai tokios skriaudos iš mūsų pusės neturėtų sulaukti; jis retoriškai klausė: „Kuo partizanai skiriasi nuo plėšikų, jeigu taip su žydais elgiasi“? ir atsakė: „Atrodo, niekuo“⁹.

Žydams priešiškas nuotaikas tarp baltarusių (ir Lietuvos) sovietinių partizanų 1943 m. rudenį Baltarusijos miškuose stiprino ir neigiami reiškiniai žydų partizanų gretose. Vos atvykę iš Vilniaus geto žmonės pateko į ginkluotos kovos verpetą, nespėjo prisitaikyti prie partizaninio gyvenimo sąlygų, o 1943 m. vasara ir ruduo sovietiniams partizanams Kazėnų ir Naručio miškuose kaip niekada buvo sunkus laikotarpis, nes vo-

kiečiai, kaip minėta, blokavo šiuos miškus ir ieškojo partizanų. Dar prieš Naručio miškų blokadą siekiant išvengti nereikalingų aukų G. Zimano rūpesčiu puikiai (automatais) apginkluota 17-os Vilniaus geto žydų grupė buvo išsiųsta pietų kryptimi ir apsistojo Voropajevo miškuose. Vokiečiai, valydamie šiuos miškus, be jokio pasipriešinimo paėmė žydus partizanus į nelaisvę. Vokiečiams pažadėjus dovanoti gyvybes, žydai išdavė jiems žinomas partizanų slėptuves; žuvo nemažai baltarusių ir lietuvių sovietinių partizanų. Tai buvo didelė žydų partizanų ir G. Zimano nesėkmė, sukėlusią tarp sovietinių partizanų didžiulį pasipiktinimą žydais ir pakursčiusi antižydiškas nuotaikas. Be to, vokiečiai sąmoningai stengėsi jas sustiprinti tarp sovietinių partizanų ir vietos gyventojų, tyčiodamiesi iš žydų kovotojų: suimti žydai buvo vedžiojami už nugaros surištomis rankomis ir ant krūtinių pakabintais automatais. Šį įvykį smulkiai aprašęs sovietinis partizanas Jonas Macevičius (Žaibas) pažymėjo, kad po šio įvykio tarp partizanų „antisemitizmo klausimas dar paaštrėjo“¹⁰.

Galima daryti prielaidą, kad antisemitizmas ir antižydiškos nuotaikos tarp baltarusių partizanų palengvino G. Zimano (ir kitų Lietuvos sovietinio pogrindžio vadovų) pastangas nukreipti bėgančių iš Vilniaus geto žydų srautą į Rūdninkų girią.

Nuo 1943 m. rugsėjo vidurio Rūdninkų girios raudonųjų partizanų vadai į Maskvą pradėjo siųsti pranešimus apie žydų iš Vilniaus geto atvykimą. M. Miceika (Gabrys) 1943 m. rugsėjo 14 d. pranešė, kad rugsėjo 13 d. atvyko 20 žmonių, ginkluotų „trumpaisiais“ ginklais¹¹. M. Afoninas (Petras) rugsėjo 21 d. rašė apie 74 vyrų ir moterų žydų atvykimą, pažymėjo, kad atvykę žydai reikalavo juos priimti į partizanų būrį. M. Afoninas nežinojo, kaip pasielgti, prašė nurodymų iš LPJŠ vadovų Maskvoje¹². Rugsėjo 24 d. M. Miceika pranešė, kad atvyko 100 žydų,

ginkluotų „trumpaisiais“ ginklais, grupėje buvo 20 moterų. M. Miceikos žodžiais, M. Afoninas nesutiko atvykusių žydų priimti į būrį, jis taip pat nežinojo, ką daryti, laukė atsakymo iš Maskvos¹³. Rugsėjo 29 d. M. Miceika pranešė apie dar 97 žydų atvykimą (kartu su jais atvyko ir Vilniaus geto pasipriešinimo kovos štabas); tarp atvykusiųjų buvo daug kovingai nusiteikusių, bet blogai ginkluotų jaunuolių, jie atkakliai reikalavo sprogmenų ir ginklų¹⁴.

Akivaizdu, kad ir LPJŠ vadovai Maskvoje nežinojo, ką daryti su atvykusiais žydais; jų nuomonės išsiskyrė. A. Sniečkus 1943 m. rugsėjo 23 d. M. Afoninui ir Josifui Nikitinui (Sokolovui) nurodė iš atvykusių iš Vilniaus geto žydų, kruopščiai juos patikrinus, organizuoti nedidelius savarankiškus būrius, kelti jiems partizaninės kovos uždavinius, šiek tiek vėliau, rugsėjo 29 d. – Vilniaus geto žydams organizuoti atskirą bazę, paskirti vadovybę, duoti operatyvius kovos uždavinius, neleisti jiems nieko neveikti¹⁵.

Įdomu pažymėti, kad atskirų žydų būrių steigimui nepritarė G. Zimanas; tokių būrių steigimą jis laikė „netikslingu dalyku“. Spalio pradžioje jis A. Sniečkaus prašė leisti žydų grupes išskirstyti po anksčiau veikusių ar naujai kuriamus sovietinių partizanų būrius¹⁶. Tačiau tokiai G. Zimano pozicijai nepritarė LPJŠ viršininko A. Sniečkaus pavaduotojas Danilas Šupikovas. Jo nuomone, žydų partizanų paskirstymas po sovietinių partizanų būrius gali neigiamai paveikti Lietuvos gyventojų nuomonę apie sovietinius partizanus¹⁷.

Nepalanki buvo ir M. Šumausko pozicija žydų būrių ir žydų partizanų dalyvavimo sovietinio ginkluoto pogrindžio gretose klausimu. Jis 1944 m. pradžioje laiške A. Sniečkui pažymėjo, kad G. Zimano veiklos vietovėse susispietė daug pabėgusių žydų, ir nuogąstavo, kad G. Zimanas daugumos jų nepriimtų į būrius ir neginkluotų, nes tuo-

met pavirs „žydų partizanų vadu“, o su žydais partizanais esą dabar Lietuvoje labai sunku¹⁸. (Matyt, ir M. Šumauską buvo paveikę minėti neigiami, nesuderinami su sovietinio partizano vardu žydų partizanų poelgiai bei atitinkamos reakcijos į juos.)

Tuo tarpu žydų skaičius Rūdninkų girioje ir toliau didėjo. Nors jų masinis atvykimas iš 1943 m. rugsėjo 25 d. likviduoto Vilniaus geto nutrūko, žydai ir toliau vyko iš Kauno geto¹⁹.

Pats G. Zimanas taip pat nenorėjo tapti vien „žydų partizanų vadu“, jis pasisakė už bendrus, „internacionalinius“ būrius. Tokius būrius formuoti buvo tikslingiau politiškai (turėjo rodyti, kad visų tautybių gyventojai kovoja su okupantais, žinoma, už sovietų valdžią); tai turėjo padėti įveikti antisemitizmo apraiškas ir kt. Yra duomenų, kad G. Zimanas netgi siekė sustabdyti ar apriboti žydų srautą į Rūdninkų girią: 1943 m. pabaigoje jis A. Sniečkaus prašė uždrausti Kauno sovietinio pogrindžio vadovams siųsti į partizanų būrius ginkluotus žmones iš Kauno geto, siūlė ištrūkusiems iš Kauno geto žydams kurtis pas gyventojus kaimuose²⁰.

Vis dėlto sprendžiant žydų įtraukimo į sovietinį ginkluotą pogrindį organizacinius klausimus iš pradžių vadovautasi LPJŠ viršininko A. Sniečkaus nuomone ir požiūriu: spalio mėnesį Rūdninkų girioje iš Vilniaus geto žydų turėjo būti sudaryti 4 būriai po 65 žmones kiekviename²¹ (būriai pavadinti „Mirtis fašizmui“ (vadas Šlioma Brandtas), „Keršytojas“ (vadas Aba Kovneris), „Kova“ (vadas Aronas Aronovičius), „Už pergalę“ (vadas Šmuelis Kaplinskis)). Tačiau žydai partizanai „netilpo“ į 4 suformuotus būrius, daug jų buvo ir kituose Rūdninkų girioje veikusiuose būriuose. Kauno geto žydai buvo telkiami atskirame būryje „Mirtis okupantams“.

LPJŠ vadovai Maskvoje ir į Rūdninkų girią atvykę raudonųjų partizanų vadai nebu-

vo nusistatę prieš žydus, juo labiau prieš žydų partizanus, kovojusius sovietiniame pogrindyje. Kai kurie iš jų buvo susigyvenę su žydais dar komunistiniame pogrindyje nepriklausomos Lietuvos laikais. Nacių okupacijos metais lietuvių ir žydų komunistai tęsė iš esmės tą pačią bendrą kovą, tik priešas buvo daug pavojingesnis, o kova – nepalyginamai rūstesnė. Dėl tragiško likimo žydų tauta sulaukė lietuvių komunistų užuojautos, sovietinio pogrindžio vadovai lietuviai smerkė antisemitizmą ir kovojo su jo apraiškomis. Lietuvos sovietinio partizaninio karo istorijoje nėra užfiksuota ryškių antisemitinių reiškinių, juo labiau žmonių nužudymo faktų, kokių buvo Baltarusijoje (tai rodo jau cituoti M. Šumausko žodžiai, smerkiantys elgesį su žydais baltarusių partizanų būriuose). Tokių vertinimų galima pateikti ir daugiau. Antai kai M. Afoninas 1944 m. pavasarį A. Sniečkui pranešė, kad nuo netikėtos žydų partizanų iš būrio „Mirtis okupantams“ ugnies buvo sunkiai sužeistas partizanas Bevardis (Jonas Čiulada), A. Sniečkus jam priekaištavo: „Netaktiškai elgiatės išskirdami tik žydus kaip nelaimingų atsitikimų kaltininkus“²².

Raudonųjų partizanų vadovai Lietuvoje (neišskiriant ir paties G. Zimano) kratėsi jų vadovaujamo pogrindžio žydiškumo įvaizdžio pirmiausia dėl politinių priežasčių. Nacionaline sudėtimi daugiausia žydiška buvo 1942 m. sovietiniame užnugaryje suformuota Raudonosios armijos 16-oji lietuviškoji šaulių divizija. 1943 m. rudenį Rytų ir Pietryčių Lietuvoje tokiu pradėjo darytis ir besiplečiantis sovietinis ginkluotas pogrindis (Rūdninkų girioje jis iš esmės tokiu ir tapo). Viena iš šio reiškinių „blogybių“ buvo ta, kad ji atitiko kertinius vokiečių propagandos teiginius apie žydų vaidmenį „už Stalino pečių“.

Matyt, daugiausia tokiais motyvais nuo 1944 m. pradžios pradėta vykdyti žydų partizanų būrių reorganizacija, sugrįžta prie

G. Zimano siūlymo organizuoti „internacionalinius“, mišrius, daugiataučius būrius. Siekiant sovietinį pogrindį „sulietuvinti“ būrių vadai žydai pakeisti vadais lietuviais. Beje, reorganizacijos priežastimi bent iš dalies galėjo būti ir tam tikri neigiami žydų būrių veiklos aspektai. A. Sniečkus 1944 m. pavasarį M. Miceikai ir M. Afoninui nurodė: „Iš [Raudonosios armijos] žvalgybos valdybos pasiekė žinios, kad kai kurie žydų būriai marodieriauja, atiminėja iš gyventojų auksą, laikrodžius, medžiagas ir kitą turtą. Patikrinkite ir jeigu pasitvirtins, reikia patraukti atsakomybėn marodieravimo iniciatorius, didžiausius piktavalius sušaudyti nepaisant tautybės. Mes buvome nurodę žydus išskirstyti po visus būrius“²³.

Nors ir mėginta daryti reorganizacijas, imtis „kosmetinio“ pobūdžio priemonių siekiant „sulietuvinti“ sudarytus iš žydų (ir buvusių karo belaisvių) būrius, padėtis iš esmės mažai kuo keitėsi. Lietuvos sovietinio partizaninio judėjimo „lopšyje“ – Rūdninkų girioje nuo 1943 m. rudens žydai partizanai sudarė didžiausią nacionalinę grupę (žr. lentelę 144 p.).

Antrą pagal didumą Rūdninkų girios sovietinių partizanų grupę sudarė buvę Raudonosios armijos kariai, pabėgę vokiečių karo belaisviai, tautybės atžvilgiu – rusai, ukrainiečiai, baltarusiai, apskritai rusakalbiai. Lietuvoje įkurdintose karo belaisvių stovyklose (Kaune, Vilniuje, Alytuje, Šiauliuose ir kitur) ir jų filialuose buvo laikomi ir marinami badu tūkstančiai karo belaisvių. 1943 m. vis labiau ryškėjant nacistinės Vokietijos pralaimėjimui, artėjant frontui, karo belaisviai ėmė bėgti iš karo belaisvių stovyklų, iš darbų pas ūkininkus, iš karo belaisvių transportų, siunčiamų per Lietuvą darbams į Vokietiją ir kt. Į partizanų būrius pradėjo telktis anksčiau pabėgę ir besislapstantys karo belaisviai, asmenys, dezertyravę iš vokiškų karinių formuočių.

Tik trečią, labai nedidelę Rūdninkų girios sovietinių partizanų grupę sudarė vietos gyventojai – lietuviai ir lenkai.

Rūdninkų girioje veikusių raudonųjų partizanų skaičius ir nacionalinė (pagrindinių tautybių) sudėtis matyti iš pateikiamos lentelės. Žmonių skaičius būriuose dažnai keitėsi, taigi ir jų nacionalinė sudėtis nebuvo pastovi (apskritai sovietiniai šaltiniai, atspindintys būrių nacionalinę sudėtį, yra negausūs ir

prieštaringi). Iš būrio „Mirtis okupantams“ 1944 m. kovo mėnesį buvo išskirti 2 būriai (Vlado Barono ir „Pirmyn“, kiekviename būryje buvo po 50 žmonių) ir išsiųsti į Kazlų Rūdos miškus²⁴, būryje „Už tėvynę“ palyginti daug lietuvių atsirado tik paskutiniais vokiečių okupacijos mėnesiais ir kt. Lentelėje trūksta duomenų apie Margirio būrio nacionalinę sudėtį; oficialiais LPJŠ duomenimis, 1944 m. pavasarį jis buvo išformuotas.

Rūdninkų girioje veikusių sovietinių partizanų būrių skaičius ir nacionalinė sudėtis (1944 m. liepos mėn.)*

Būrio pavadinimas	Lietuviai	Rusai	Žydai	Kiti	Iš viso
„Mirtis fašizmui“	5	16	39	–	60
„Keršytojas“	1	5	100	–	106
„Už pergalę“	1	5	106	7	119
„Kova“	2	16	58	–	76
„Už tėvynę“	29	87	19	–	135
„Išlaisvintojas“	5	89	18	–	112
„Laisvoji Lietuva“	1	38	54	–	93
„Pergalė“	5	58	20	–	83
„Perkūnas“	9	75	37	–	121
„Mirtis okupantams“	3	104	51	6	164
A. Mickevičiaus	15	38	14	21	88

* LPJŠ 1944 m. spalio 4 d. duomenys apie partizanų būrius, išėjusius iš miško, LYA, f. 1771, ap. 7, b. 120, l. 13–14.

G. Zimano pranešimai į Maskvą rodo, kad 1943 m. lapkričio viduryje Rūdninkų girioje veikė 9 būriai, juose buvo 460 žmonių, ginkluotų – 140; gruodžio pabaigoje – 12 būrių, iš viso 650 žmonių, ginkluotų – ne daugiau kaip 50 proc.; 1944 m. kovo viduryje – 13 būrių, iš viso apie 1 tūkst. žmonių²⁵.

Be G. Zimanui pavaldžių partizanų, Rūdninkų girioje veikė Raudonosios armijos generalinio štabo, SSRS NKVD–NKGB grupės, į girią skverbėsi baltarusių sovietiniai partizanai. Įvairių kitų šaltinių duomenimis, 1944 m. pavasarį girioje buvo apie 2 tūkst. partizanų ir besislapstančių žmonių.

Pateikta plati medžiaga apie Rūdninkų girios raudonųjų partizanų nacionalinę sudėtį, skaičių ir kt. byloja apie įvairaus pobūdžio priežastis ir aplinkybes, sudariusias sąlygas didžiulei priešpriešai ir konfliktui tarp raudonųjų partizanų ir vietos gyventojų atsirasti ir suvežėti. 1943 m. rudenį Rūdninkų girioje per trumpą laiką stichiškai susikoncentravus palyginti dideliame skaičiui žmonių, jų egzistencijos palaikymas, visas materialinis aprūpinimas ėmė gulti ant vietos gyventojų, pirmiausia valstiečių, pečių. Raudonieji partizanai Lietuvoje maisto produktų iš sovietinio užnugario apskritai beveik niekada negavo, o G. Zimano vado-

vaujami Rūdninkų girios partizanai nuo 1943 m. ankstyvo rudens iki 1944 m. balandžio pradžios negavo ir jokios ginkluotės bei šaudmenų. Dėl to Pietryčių Lietuvos kaimai ar atskiros sodybos buvo puolamos ne tik siekiant apsirūpinti maistu, bet ir ginkluotis iš kaimų savisaugininkų ir kitų asmenų atimtais ginklais (šie ginklai iš esmės tapo pagrindiniu raudonųjų partizanų ginklavinimo šaltiniu). Išsimaitinimo ir apsiginklavimo poreikiai lėmė dažnas ir dideles maisto paruošų bei kitokias operacijas, kurios toli gražu ne visada buvo sėkmingos. Antai 253-iojo lietuvių savisaugos bataliono Rakliškių atsparos punkto kariai, 1944 m. sausio pradžioje surengę pasalą prie Posol (Pasalio?) kaimo, iš sovietinių partizanų atėmė 5 karves, 16 avių, 3 kiaules, per susišaudymą užmušti 6 arkliai. Atimti gyvuliai gražinti jų savininkams, nes paaiškėjo, kad jie – mažžemiai valstiečiai, turėję tik po 1 arklį²⁶. Kita vertus, sovietinio partizaninio gyvenimo vidaus raida ir logika reikalavo kovoti aktyvią ginkluotą (idėjinę) kovą, tačiau nepajėgiant kovoti su rimtesniu priešu – vokiečių ir lietuvių karinėmis ir policijos pajėgomis, sovietinių partizanų veiksmai nukrypo į silpniausią „priešo“ grandį – kaimų savisaugas, kurios sovietinių partizanų būrių ataskaitose dažnai skambiai vadintos „priešo garnizonais“. Kaip matyti iš Rūdninkų girioje veikusių būrių ataskaitų, jų sėkmingai įvykdyti „kovos veiksmai“ dažniausiai buvo įvairios paruošos, o tikrieji kovos veiksmai dažnai likdavo neįvykdyti²⁷.

Raudonųjų partizanų terorizuojami Pietryčių Lietuvos kaimai ginklavo ir stengėsi nuo jų gintis. Susidarė tarsi užburtas priešiško, neapykantos ir tarpusavio konfliktų ratas.

Politiniu atžvilgiu Rūdninkų girios apylinkėse atsirado didžiulė disproporcija tarp sovietinio ginkluoto pagrindžio dalyvių gausos ir jo populiarumo bei atramos tarp vie-

tos gyventojų. Dalyvių nacionaline sudėtimi gana margas sovietinis pagrindis niekur Lietuvoje nebuvo populiarus dėl savo politinių ir socialinių kovos tikslų, vietos gyventojai jo aktyviau ir plačiau nerėmė. Šis pagrindis Lietuvoje gynė SSRS politinius valstybinius interesus, veikė kaip naujos sovietinės okupacijos siekianti jėga, šių tikslų siekusi įvairiomis, net ir represinėmis, nusikalstamomis priemonėmis. Tačiau tai, kad absoliučią jo dalyvių daugumą ir pagrindą Pietryčių Lietuvoje sudarė dvi žiauriausiai vokiečių okupacijos metais terorizuotos žmonių kategorijos – žydai ir sovietiniai karo belaisviai (daugiausia rusai), padėtį dar labiau komplikavo ir skatino abipusį priešišumą. G. Zimano ir kitų vadų atsinešta į Rūdninkų girią aktyvios kovos taktika rado palankią terpę būtent tarp sovietinio ginkluoto pagrindžio dalyvių žydų ir buvusių raudonarmiečių, karo belaisvių. Sovietinio pagrindžio dalyvių žydų santykiai su lietuviais (ir lenkais) buvo sudėtingi, nes patyrę tragišką holokausto aukų lemtį, visai terorizuoti žmonės buvo linkę į radikalius veiksmus ir turėjo jiems daug psichologinių motyvų, taip pat ir gintis bandžiusių kaimų savisaugininkų atžvilgiu. Raudonieji partizanai, buvę vokiečių karo belaisviai, buvo sovietiniai žmonės, išaugę ir subrendę komunistinės santvarkos ir ideologijos sąlygomis, tokioje aplinkoje, kurioje nebuvo vietos tolerancijai, pagarbos privatinei nuosavybei, prigimtiniams žmogaus teisėms. Jie veikė šiurkščia ginkluota jėga, smurtu ir prievarta, kartais laikydamiesi šovinistinių, didžiarusiškų pozicijų, net nesidangstydami kovos dėl politinio ir socialinio lietuvių tautos ir Lietuvos „išvadavimo“ idėjomis. Jų aktyvumą ir agresyvumą stiprino ir noras išpirkti savo kaltę „socialistinei tėvynei“ už pasidavimą priešui, tarnavimą jam vokiečių karinėse ir policinėse formuotėse. Buvusių karo belaisvių, tapusių raudonaisiais partizanais, atsimini-

muose pasitaiko teiginių apie „apsiginklavinimą iki dantų“, kovą su įvairiais „fašistais“ – „lietuvių šauliais“, policininkais, naikinimą visų, kurie ėjo prieš sovietų valdžią, sovietinę liaudį, „rusų liaudies reikalą“, „kėsinosi į šventąją Rusijos žemę“ ir pan.

Kad sovietinis ginkluotas pagrindis apskritai yra svetimas vietos gyventojams ir dėl to kyla problemų, suprato ir jo organizatoriai bei vadovai. Praėjus daugiau kaip 20 metų po karo G. Zimanas apie savo bendražygį M. Afoniną ir jo partizanavimą Rūdninkų girioje rašė: „...jeigu žmogus, gimęs ir augęs Lietuvoje, turėjo vilčių, kad tas ar kitas senas draugas, giminė parems jį (nors tos viltys dažnai nepasiteisindavo, tas, kuris gražiai šypsojosi tarybiniais metais, okupacijos laikų kartais kalbėti nenori, iš tolo neprisileidžia), tai apie ką galėjo galvoti žmogus, kuris tik vienerius metus gyveno Lietuvoje, kuris neturi nei giminių, nei gerų pažįstamų? Afoninui šie klausimai buvo dar opesni. Jis nemokėjo vietinių kalbų – nei lenkų, nei lietuvių, negalėjo per metus dargi gerai iširti sąlygas“²⁸. LPJŠ viršininkas A. Sniečkus ne kartą sovietinio ginkluoto pagrindžio vadovams rekomendavo būtinai įtraukti į darbą daugiau vietos gyventojų, kad jis taptų populiariausias, nes žydams ir sovietiniams karo belaisviams esą sunku patraukti paskui save vietos gyventojus ir kt. Tačiau šias rekomendacijas jiems labai sunkiai sekėsi įgyvendinti.

Kokia padėtis buvo 1943 m. rudenį Rūdninkų girioje susikūrusiuose žydų būriuose, matyti iš būrio „Už pergalę“ istorijos. Joje rašoma: „Nebuvo ginklų, nebuvo maisto, žmonės neturėjo kuo apsirengti, bet, nepaisydami bado ir šalčio, išėjo prie plento ir nutraukė ryšį tarp Vilniaus ir Gardino“. Tai buvo pirmoji užduotis; ją įvykdžius, apsirūpinta maisto produktais aplinkiniuose kaimuose. Vėliau štabas iškėlė uždavinį ginkluotis ir verbuoti žmones. Žmonių verbuoti

į Vilnių pasiūsta viena partizanė, buvo paskirti žmonės, kurie užmezgė ryšius su kaimais siekiant nustatyti, kas apsiginklavusiuose kaimuose turi ginklų. Tai nustačius, buvo paskirti žmonės ir jiems duota užduotis atimti ginklus „plikomis rankomis“. „Nepaisydami sunkumų, rizikuodami gyvybėmis neginkluoti žmonės „plikomis rankomis“ išėjo ir agitacijos bei propagandos priemonėmis gavo ginklų“. Apsiginklavę kaimai šio būrio istorijoje vertinami kaip vienas didžiausių pavojų ir kliūčių partizanams vykdyti „kovines užduotis“, kurios esą vis dėlto buvo vykdomos²⁹.

Šis epizodas rodo, kokia sunki padėtis buvo žydų partizanų būriuose, tačiau jis neatspindi pačių konfliktų dramatizmo ir jų sukeltos įtampos bei neapykantos tarp konflikto dalyvių. G. Zimanas, vos atvykęs į Rūdninkų girią ir susidūręs su priešišku vietos gyventojų nusistatymu, kurio, matyt, nepatyrė partizanaudamas Baltarusijoje, rašė: „Ar šiaip, ar taip, paruoša yra dabar čia mums kovos uždavinys, kuriam mes kiekvieną kartą turim ruoštis kaip į mūšį“³⁰. Atvirai, ciniškai, vaizdžiai apie tokius konfliktus, ginklų ir maisto atiminėjimą iš Pietryčių Lietuvos valstiečių, jų terorizavimą (beje, laikydamasis lietuvių – sovietinio partizano istoriškai nerealių pozicijų, kad visa lietuvių tauta dalyvauja „visaliaudinėje“ kovoje su fašistiniais okupantais) rašė savo atsiminimų knygoje ir nepaskelbtuose, archyvuose išlikusiuose rašiniuose buvęs sovietinis partizanas Albertas Barauskas (iš visų sovietinių partizanų jis bene daugiausia skyrė dėmesio konfliktui su kaimų savisauga). Viename iš A. Barausko aprašytų epizodų jis ir jo „kovos draugai“ terorizuoja pasipriešinusį valstietį jo motinos, žmonos, kelių mažų vaikų akivaizdoje, reikalaudamas atiduoti ginklą: „Uždrožiau jam į ausį. Susvyruoja. Rėžiu antrą kartą, atsisėda. Duok ginklą, sakau. Neturiu, atsako tvirtu, kietu balsu. Žmona puola ant kelių,

berdama šuns ašaras, prašo: nemuškite jo, jis „brauniko“ neturi. Vaikučiai išsigandę guli lovoje įsikniaubę į pagalvius. Gaila žiūrėti. Už ką jie privalo mūsų bijoti, ar už tai, kad mes, lietuviai, užėjom ginklą paimti? Ne. O tik už tai, kad jų tėvas į mus šaudė ir norėjo pabėgti, pranešti ginkluotam kaimui R. Užsidegė bolševikiški jausmai. Įsakau vyrams duoti į kaulus pardaviko skūrai“. Valstietį mušti liaujamasi, kai jis sutinka atiduoti ginklą ir keletą šovinių: „Jauna, graži žmona stovi išsigandusi. Senutės rankose dreba balana, o tėvynės išdavikas sėdi ant suolo apdaužytas kaip šuo ir laukia sušaudymo“. Aplaužytais šonkauliais valstietis paliekamas gyvas, raudonieji partizanai esą žmonių nešaudė, jiems „pakanka vokiečių“. Išėdami sovietiniai partizanai neva net atsisako jiems siūlomų lašinių ir sviesto, atseit jis nesąs vertas, kad „dori partizanai“ valgytų jo maistą³¹.

Panašų epizodą aprašo ir kitas buvęs sovietinis partizanas, A. Barausko bendrapavardis, būrio „Dainavos partizanas“ vadas Juozas Barauskas. Pasak jo, nakvojant kaimuose pasitaikydavo įdomių ir juokingų įvykių. Kartą prisibeldę pas vieną valstietį raudonieji partizanai pamatė tokį vaizdą: visi sugulę ant grindų „lyg prieš mirtį“, šeiminko žmona ir dukros vienmarškinės, puola kojų bučiuoti, kažko maldauja. Atsitokėjusios moterys aiškino, kad „buržuaziniai nacionalistai“ jiems prikalbėję nebūtų dalykų apie sovietinius partizanus, esą jie žudo, pjauna, kankina³².

Būrio „Mirtis okupantams“ partizanė Sara Ginaitė-Rubinsonienė savo atsiminimų knygoje aprašo 1943 m. gruodžio pabaigoje partizanų vykdytą „ūkinę užduotį“: pasibeldus į nurodytos trobos langą, išsigandę šeiminkai uždegė balanas ir atidarė duris. Pareikalauta atnešti duonos, lašinių, druskos, liepta atidaryti tvartą ir atvesti karvę. Šeiminkas neskubėjo, todėl vienas partizanas

pats atidarė tvarto duris ir išvedė karvę. Toliau autorė rašo: „Aš norėjau kuo greičiau išeiti iš trobos, nematyti šeiminkų žvilgsnių, negirdėti jų aimanų ir prašymų...“³³

Kalbant apie raudonųjų partizanų konfliktą su kaimų savisaugininkais, apskritai Pietryčių Lietuvos valstietija, negalima nematyti ir jų stabdžiusių bei švelninusių aplinkybių. Atvira ginkluota kova raudoniejiems partizanams buvo politiškai nenaudinga, kenkė jų, kaip sovietų valdžios atstovų, „autoritetui“, nes jų veikla vertinta kaip turinti didžiulę reikšmę sovietų valdžios Lietuvoje ateičiai. 1943 m. komunistų partijos ir sovietinio pagrindžio vadovai kėlė uždavinį kurti platų antifašistinį frontą, įtraukti į kovą ne tik „darbo žmones“, bet patraukti į savo pusę ir kitus okupuotos Lietuvos visuomenės sluoksnius, kad okupantai kuo mažiau galėtų jais pasinaudoti. 1943 m. lapkričio viduryje, susikūrus ginkluotai savisaugai, A. Sniečkus sovietinio pagrindžio vadovams Lietuvoje aiškino: „Reikia veikti taip, kad gyventojai žinotų, jog partizanai neliečia Lietuvos valstiečių, nes Lietuvos valstiečiai patys remia partizanus; partizanai daužo vokieškus kolonistus ir padedančius vokiečiams bjaurius išdavikus. Reikia griežtai kovoti savo eilėse prieš tą nesusipratęsį elementą, kuris nesuprasdamas mūsų taktikos kartais gali paliesti ramius Lietuvos valstiečius. Priešingai, reikia veikti taip, kad iš sudaužyto kokio kolonisto dvarininko ar gyventojų nepakenčiamo vokiečių berno galėtų pasinaudoti ir patys valstiečiai“³⁴.

G. Zimanas, matyt, ir pats stengėsi vykdyti tokias direktyvas iš Maskvos; be abejo, jis gerai suprato, kad kovoti su Pietryčių Lietuvos valstietija ir jos ginkluotomis struktūromis – kaimų savisaugomis yra politiškai nenaudinga ir žalinga. 1944 m. pradžioje jis A. Sniečkui rašė apie nenorą „kariauti su gyventojais“, bet, deja, alternatyvų ginkluotai kovai su kaimų savisaugininkais nema-

tė: esą apsiginklavusių kaimų negalima palikti ramybėje, nes „jie gali sudaryti mums tokią padėtį, kad mes nosies neiškišime niekur“; „jei mes į juos nevažiuojame, nieko iš jų neimame, valstiečiai gali pradėti galvoti, kad tik pakanka apsiginkluoti ir „sargybauti“, ir partizanai neatvažiuos“. Todėl esą sovietiniai partizanai turi stoti į kovą su tokiais kaimais. G. Zimanas minėjo vieną „dar iš rudens“ sudegintą kaimą į pietus nuo savo bazės Rūdninkų girioje³⁵.

DARŽININKŲ KAIMO UŽPUOLIMAS

G. Zimano minimas pirmasis 1943 m. rudenį Pietryčių Lietuvoje raudonųjų partizanų užpultas ir nuo jų baudžiamosios akcijos nukentėjęs kaimas buvo Valkininkų valsčiaus Daržininkų kaimas. Daržininkai ir Dargužiai Valkininkų valsčiuje buvo didžiausi, grynai lietuviški kaimai; tarpukariu jie buvo valdomi lenkų valdžios. 1934 m. Daržininkuose gyveno 247 gyventojai³⁶.

Vokiečių okupacijos laikotarpis iki 1943 m. rudens Rūdninkų girios pietvakariame pakraštyje įsikūrusiuose Daržininkuose nebuvo ramus. Kaime apsilankydavo netoliese (Valkininkuose, Naujųjų Naniškių kaime) dislokuotų nedidelių įgulų vokiečių, latvių kareiviai, kaimo jaunimui grėsė išvežimas darbams į Vokietiją. Iškilus pavojui žmonės bėgdavo slėptis į girią, kartais ten ir nakvodavo. Kaimo žmonės gerai atsiliepia apie represines akcijas turėjusius vykdyti latvių kareivius: šie įspėdavo apie pavojus, pasiūsti vykdyti darbams renkamų žmonių gaudynes pašaudydavo, patriukšmaudavo, tačiau žmonių sugauti nesistengė. Iš didelio Daržininkų kaimo tik vienas žmogus paimtas darbams, bet ir jam pasisekė pabėgti.

1943 m. kaime pradėjo rodytis raudonieji partizanai, jų apsilankymai tapo vis dažnesni, jie reikalavo ne tik maisto, bet ir

drabužių, atiminėjo įvairų turtą, net vaikų drabužius. Įtampa ir priešprieša tarp raudonųjų partizanų ir Daržininkų kaimo didėjo. Ginkluota savisauga Daržininkuose, matyt, susikūrė tuoj pat – 1943 m. rugsėjį ar spalio pradžioje, kai tik vokiečiai leido jai kurtis. Jos susikūrimui įtakos turėjo ne vien materialiniai, savo ir kaimo bendruomenės turto gynimo, bet ir kiti – patriotiniai, psichologiniai motyvai. Valkininkų apylinkių lietuviškuose kaimuose buvo gyvos 1920 m. nepriklausomybės kovų su bolševikais ir lenkais idėjos, žmonių visuomeniniam aktyvumui įtakos turėjo beveik du dešimtmečius trukusi lenkų okupacinės valdžios tautinė ir kultūrinė priespauda. Kai 1939 m. Vilnija sugrįžo Lietuvai, suklestėjo tautinis ir kultūrinis gyvenimas; jis nutrūko dėl 1940-ųjų sovietinės okupacijos, bet vėl atsigavo vokiečių okupacijos metais. Vokietmetis, nors ir nelengvas, prieštaringas, apskritai buvo palankus lietuviškai veiklai. Iškilus sovietų partizanų pavojui, jos raiškos sudedamoji dalis buvo vietinės, lietuviškos ginkluotos savisaugos kūrimas ir jos vykdytos savigynos priemonės.

Kaip matyti iš A. Barausko atsiminimų³⁷ (ir žmonių liudijimų), Daržininkų kaimo ginkluotą savisaugą organizavo ir jai vadovavo atsiųstas lietuvių policijos tarnautojas Meškutis, kilęs iš Dieveniškių apylinkių. Iš vietos gyventojų ją padėjo organizuoti Motiejus Žydelis, Stasys Toliavaiša ir kiti vyresnio amžiaus kaimo vyrai. Kaimo savisaugos, veikusios pagalbinės policijos teisėmis, branduolį sudarė apie 15 vyrų, jos būstinė buvo įsikūrusi Stašio, vėliau, kaimą iš dalies sudeginus, Kazlauskio sodyboje³⁸. Kaimo sargybą iš eilės, pagal iš anksto sudarytą grafiką ėjo visų kaimo sodybų vyrai. Daržininkų kaimo savisaugos (savigynos) veikloje iš viso galėjo dalyvauti apie 50–60 vyrų.

Ginkluotas konfliktas tarp kaime susikūrusios ginkluotos savisaugos ir raudonųjų

partizanų išžiebė labai greitai. Anot A. Barausko, 1943 m. spalio pradžioje atėjusiai iš Baltarusijos miškų į Rūdninkų girią nemažai, apie 40 partizanų grupei greit baigėsi maistas, reikėjo skubiai išvykti pas valstiečius ir jo gauti „iš pradžių bent ligoniams“³⁹. Pagal A. Barausko išdėstytą įvykių versiją, 1943 m. spalio pradžioje (iš tikrųjų spalio viduryje) naktį Daržininkų savisaugininkai nušovė į kaimą maisto atėjusių septynių ginkluotų raudonųjų partizanų grupės vadą, viršilą desantininką Antaną Michalkevičių (Nerį). Nors A. Barauskas nerašo apie partizanų grupės veiksmus, iš jo pasakojimo matyti, jog kaimo kiemuose „supokšėjus šūviams“ jai teko bėgti, net palikus žuvusį kovos draugą. Negana to, vėliau sužinota, kad kaimo savisaugininkai labai nepagarbiai elgėsi su jo palaikais: pasak A. Barausko, nušauto partizano lavonas buvo pririštas prie arklio ir tampytas po kaimą, o „kai gyventojai iki soties prisibaisėjo šiuo reginiu“, jis nutemptas į galulaukio balą. Tokia „patyčia iš žmogaus“ ir žinia apie partizano žūtį „lyg verdančiu vandeniu perpylė“ Rūdninkų girios partizanus. A. Barauskas Rūdninkų girios partizanų vardu parašęs ir per ryšininką Meškučiui pasiuntęs protesto laišką⁴⁰. (Taip prasidėjo beveik iki pat vokiečių okupacijos pabaigos trukusi savotiška „diplomacija“ tarp raudonųjų partizanų ir Daržininkų kaimo – „susirašinėjimas“, atstovų susitikimai ir kt.)

Praėjus daugeliui metų A. Barauskas savo atsiminimuose apie sovietinių partizanų santykius su Daržininkų kaimu ir juos atspindinčius įvykius rašė vaizdžiai, tirštindamas spalvas, juos dramatinizuoja ir laisvai interpretuoja⁴¹. Tačiau santykių esmę jis atskleidė neabejotinai teisingai: Daržininkų kaimas nebuvo svetingas Valkininkų apylinkėse savo veiklą plečiantiems raudoniešiams partizanams. Kruvinas incidentas ir partizano žūtis kaime 1943 m. spalio vidu-

ryje sukomplikavo susikūrusios ginkluotos savisaugos ir viso kaimo santykius su raudonaisiais partizanais. Galima manyti, kad įvykiai Daržininkuose sujaukė raudonųjų partizanų vadovybės Rūdninkų girioje rengtus kovos su besiginkluojančiais kaimais planus ir priemones (pirmiausia planuota pulti Dargužių kaimą), jie pagreitino baudžiamųjų ginkluotų akcijų vykdymą.

Įdomu pažymėti, kad apie raudonojo partizano žūtį Daržininkuose G. Zimanas tuoj pat, nedelsdamas 1943 m. spalio 18 d. radiograma pranešė į Maskvą LPJŠ viršininkui A. Sniečkui. Jis savaip aiškino kruvino incidento aplinkybes: „Daržininkų kaime vietos savisaugos būriui užpuolus mūsų paruošęjų grupę, žuvo Neris“⁴².

Duomenys apie raudonųjų partizanų pasirengimą baudžiamajai akcijai prieš Daržininkus, jos vykdymą ir rezultatus (kaip ir kitų kaimų puolimo atvejais) sovietinių partizanų dokumentuose labai fragmentiški, šabloniški, prieštaringi. Neaiškūs kaimo puolimo tikslai, nežinia, ar siekta sudeginti visą kaimą, ar įvykdyti tik riboto žiaurumo baudžiamąją akciją siekiant pagąsdinti ir sutramdyti kaimo savisaugininkus. Kaip matyti iš raudonųjų partizanų šaltinių, Daržininkų kaimas užpultas 1943 m. lapkričio 3-iosios naktį į 4-ąją. Galima spėti, jog kaimo puolimo akcija buvo siejama su artėjančiomis „didžiosios spalio socialistinės revoliucijos“ 26-osiomis metinėmis: jas Rūdninkų girios raudonųjų partizanų vadai, puoselėdami „revoliucines tradicijas“, pagal galimybes siekė paminėti „koviniais žygdarbiais“.

Daržininkuose įvykdytos baudžiamosios akcijos rezultatai sovietiniuose šaltiniuose vertinami nevienodai, prieštaringai. Kai kuriuose iš jų teigiama, kad kaimo savisauga buvo sutriuškinta, o kaimas sudegintas ir sunaikintas⁴³. Iš to galima spręsti, kad vis dėlto siekta susidoroti su kaimu, jį sudeginant ir sunaikinant. Kituose sovietinių partizanų

šaltiniuose kalbama tik apie dalinį kaimo sunaikinimą (sudeginimą). Būtent tokie kaimo puolimo rezultatai užfiksuoti ir G. Zimano 1943 m. lapkričio 22 d. radiogramoje A. Sniečkui: „Lapkričio 4 d. Margirio ir „Perkūno“ būrių grupė, vadovaujama Greito, iš dalies sudegino Daržininkų kaimą, kuriame savisaugininkai nušovė Nerį“⁴⁴. Kaip matyti iš radiogramos datos, G. Zimanas apie Daržininkų užpuolimą neskubėjo informuoti A. Sniečkų Maskvoje.

Neabejotina, kad raudonieji partizanai Daržininkus sudegino tik iš dalies. Deja, sovietiniuose šaltiniuose tikslesnių, konkretesnių duomenų apie kaimui padarytus materialinius nuostolius ar žmonių aukas nėra.

Baudžiamąją akciją vykdžiusiems raudoniesiems partizanams iš Margirio ir „Perkūno“ būrių vadovavo A. Barauskas (Greitas); matyt, jam padėjo buvęs Raudonosios armijos politinis darbuotojas, karo belaisvis, „Perkūno“ būrio štabo viršininkas Sergejus Moliakovas. Šie būriai (o ne Rūdninkų girioje besiformuojantys žydų būriai) puolant Daržininkus buvo pagrindinė sovietinių partizanų jėga, jie buvo sudaryti daugiausia iš atvykusių per fronto liniją desantininkų ir sovietinių karo belaisvių. Pažymėtina tai, kad tarp Daržininkus puolusių raudonųjų partizanų, matyt, buvo žmonių, turinčių represinių, baudžiamųjų akcijų vykdymo patirties, dalyvavusių sovietinių baltarusių partizanų akcijoje 1943 m. rugpjūtį Naručio miškuose nuginkluojant ir likviduojant lenkų partizanų Antonio Burzynskio (Kmitico) būrį (sušaudyta apie 50 lenkų)⁴⁵.

Baudžiamoji akcija prieš Daržininkus (nors kaimo pavadinimas ir neminimas) neabejotinai aprašyta A. Barausko 1944 m. ataskaitoje-atsiminimuose „Savisaugininkų kaimo puolimas“. Tai bene vienintelis nemažos apimties dokumentas raudonųjų partizanų kovos su ginkluota kaimų savisauga tema; jame gana plačiai ir išsamiai, nors ir

beletrizuotai, iškreiptai, tendencingai, su daugybe fantazijos elementų ir išsigalvotų detalių aprašyta raudonųjų partizanų baudžiamoji akcija prieš jiems besipriešinantį kaimą. Vieno iš raudonųjų partizanų vadovų, veikusių Pietryčių Lietuvoje, A. Barausko atsiminimai vertingi ir kitu atžvilgiu: sovietmečiu istorinėje propagandinėje literatūroje ir visuomenės sąmonėje įvairiomis priemonėmis buvo formuojami vienpusiški praeities vaizdiniai vien apie „fašistinių okupantų“ Lietuvoje sudegintus kaimus (Pirčiupius ir kt.), jų žmonių aukas ir patirtas kančias. A. Barauskas, siekdamas pasigirti ir iškelti savo vaidmenį sovietiniame ginkluotame pogrindyje Pietryčių Lietuvoje, pats to nenorėdamas praplečia ir papildo šiuos vienpusius vaizdinius vaizdiniais apie raudonųjų partizanų degintus, įvairiai kitaip terorizuotus Pietryčių Lietuvos kaimus, jų savisaugininkų žūtbūtinę kovą. Šie istorijos reiškiniai, deja, buvo tokie pat skaudūs kaip ir vokiečių okupantų deginti kaimai Lietuvoje. Todėl verta pateikti platesnį A. Barausko ataskaitos-atsiminimų atpasakojimą su autoriaus reikšmingiausiomis detalėmis ir būdingesniais pasakymais, vertinimais ir kt., kurie atskleidžia jo ir kitų sovietinių partizanų požiūrį į kovą su kaimų savisaugomis, tos kovos realijas.

A. Barauskas rašo, jog „matant rimtą pavojų iš kaimo N.“ buvo sukviesta visų būrių vadovybė pasitarti, ką daryti „su kaimo gyventojais“. Nutarta kaimą sudeginti, bet pirma parašyti laišką, reikalaujantį sudėti ginklus ir palaidoti žuvusį partizaną „kaip pridera“. Įteikus laišką, kaimo gyventojai partizaną palaidojo kapinėse, o į kitus reikalavimus „nieko nepaisydami“ atsakė: „Ginklų nesudėsime, jūs pas mus ir mūsų apylinkėje nevaikščiokit – šaudysim“.

Gavę „visai aiškų“ atsakymą, raudonieji partizanai pradėjo vykdyti nutarimą sudeginti kaimą. Komisaras I. (G. Zimanas?) ope-

racijai vadovauti paskyrė A. Barauską. Kadangi labai trūko šaudmenų (A. Barauskas vartoja įdomų pasakymą: buvęs „labai trumpas ir siauras šaudmenų klausimas“), turėta daug vargo, kol jų „prisikalėdota“. Susitarus su kaimyniniais būriais dėl pagalbos ginklais ir „gyvąja jėga“, laukta numatytos operacijai dienos.

Operacijos dieną partizanai valė ginklus, tikrino šovinius – „rengėsi mūšiui“. Apie 12 val. visi buvo išrikiuoti, A. Barauskas pranešė apie išvykimą vykdyti kovos uždavinį, kuris, matyt, daugeliui partizanų nebuvo aiškus ir konkretus, nes jie klausinėjo: „Kur vyksim, ką triuškinsim?“ A. Barauskas įsakė paruošti „benzinuvkas“, paimti degtukų. Partizanai suprato, kad „kažkam bus karšta“.

Partizanai išžygiavo N. kaimo link. Pusiaukelėje sustojus poilsio, visi buvo suskirstyti: vieni – į grupes kaimui pulti, kiti – į pasalas keliuose ir kt. Pradėjus temti, žygiavo toliau. Prie plento paliko pasalą „iš didelio garnizono Ž.“ pusės, kitą pasalą – apsisaugoti nuo „garnizono S“. Mažos pasalos paliktos abiejose upės U. (Šalčios?) pusėse, kad savisaugininkai neužimtų patogios persikelti vietos. Partizanai „kantriai“ žygiavo laukais, stengdamiesi kuo tyliau ir greičiau pasiekti baudžiamajai akcijai pasmerktą kaimą.

Atžygiavę sustojo apie 800 m nuo kaimo. Buvo išstatyta pasala nuo ginkluoto kaimo G. pusės. A. Barauskas paskutinį kartą patikslino uždavinį, įspėjo partizanus veikti tik gavus signalą, be jo nesitraukti, pabėgusius iš mūšio lauko ar palikusius jame sužeistuosius pagrasino sušaudyti „kaip dezertyrus, priešus išdavikus“.

Davus signalą, pasigirdo „pragariška ugnis“: tratėjo kulkosvaidžiai, automatai, šautuvai, granatos. Pasibaigus skirtam šaudyti laikui, dešinysis puolimo sparnas nutilo, o kairysis „pilnu tempu“ tęsė kovą. Kaime vy-

ko smarkus šaudymas: savisaugininkų kulkosvaidis, šautuvai ir keletas automatų veikė „be sustojimo“. Kaime girdėjosi lietuviški balsai: „Vyrai, laikykimės“. Išėjo iš rikiuotės kai kurie partizanų ginklai.

A. Barauskas toliau rašo: „Rimtas klausimas. Priešas į kaimą neįsileidžia, stipriai atsišauko [...]. Galvoju, ką daryti toliau. Tik žiūriu – dešiniajame kaimo gale užsidega 3 pastatai. Viduryje kaimo irgi jau prasideda gaisras keliose vietose. Jau reikalas pasitaisė. Savisaugininkai krito į paniką, šiek tiek sumažėjo šaudymas iš jų pusės. O kas svarbiausia, – kad nutilo jų kulkosvaidis. Padega vyrai ir kairįjį kaimo galą. Jau kaimas dega „pilnu tempu““.

Kaime girdėjosi triukšmas, aplinkiniai „garnizonai“ pradėjo leisti raketas, šaudyti iš visų pusių. Kaimo gaisras apšvietė lauką taip šviesiai, jog trukdė raudoniesiems partizanams pasitraukti. Dauguma jų neturėjo šovinių. A. Barauskas davė signalą trauktis „atsargiai ir palengva“. „Bet kur tau! Po įsakymo trauktis pasipylė visi kaip avys, o iš degančio kaimo galo vėl pradėjo „svilinti“ į mus iš kulkosvaidžio ir šautuvų“.

Traukdamasis A. Barauskas virš degančio kaimo neva pastebėjo skraidantį vokiečių lėktuvą. Partizanai puolė „kaip žąsys į krūmus“, skubėjo prie brastos. Netoli jos sutratėjo šūviai, partizanai šoko į upę kur papulė, nepaisydami jos gylio. Traukiantis į bazę pasigesta šešių partizanų. Praėjus pavojui, užsirūkius ir pasikalbėjus, A. Barauskas padarė išvadą, jog uždavinį geriausiai atliko grupė, vadovaujama leitenanto S., kuris su dviem draugais „tik vakar“ buvo sulaikytas bėgantis iš SS mokyklos ir pristatytas į būrį.

Visų partizanų veiduose matėsi pasitenkinimas įvykdyta akcija. Nuo šalto upės vandens ir šaltos rudens nakties partizanai „kaleno dantimis“. Trumpindami kelią į stovyklą, jie pasiklydo miške ir grįžo į bazę tik

vidurdienį. Apie rezultatus „kaip visada“ A. Barauskas pranešė komisarui. Dingę partizanai rasti stovykloje⁴⁶.

Taigi Daržininkų kaimo puolimą A. Barauskas aprašė kaip didelį mūšį; iš jo aprašymo galima daryti išvadą, kad kaimą siekta sudeginti, tačiau jo gynėjai ryžtingai pasipriešino ir jiems pavyko apsiginti nuo raudonųjų baudėjų antpuolio. Nors kaimas ir padegtas, iš A. Barausko pasakojimo (ir kitų sovietinių šaltinių) galutiniai jo užpuolimo rezultatai neaiškūs. Neaišku ir kokios raudonųjų partizanų pajėgos dalyvavo baudžiamojoje operacijoje puolant Daržininkus. Atsižvelgiant į tuometinę realią padėtį Rūdninkų girios raudonųjų partizanų būriuose galima spėti, kad joje galėjo dalyvauti apie 50 partizanų.

Idomu pažymėti, jog A. Barauskas 1968 m. išleistoje atsiminimų knygoje „Miškų frontuose“ apie Daržininkų ginkluotą užpuolimą ir dalinį kaimo sudeginimą net neužsiminė, rašė apie taikų kaimo nuginklavinimą. Nenurodydamas datų, tačiau įvairiomis detalėmis bandė sudaryti įspūdį, jog kaimas nuginkluotas netrukus po to, kai G. Zimano partizanai atvyko į Rūdninkų girią, t. y. 1943 m. rudenį. (Pavyzdžiui, A. Barauskas rašė, kad kaimo piemenukas, jo pasiūstas nunešti ultimatumą Daržininkų savisaugininkams nusiginkluoti, „nusirito“ į kaimą per bulvienojus ir daržus ir kt.⁴⁷) Iš tikrųjų tai galėjo įvykti ne 1943 m. rudenį, o tik 1944 m. pavasarį.

Šaltinių ir archyvinių duomenų apie tai, kas vyko Daržininkuose 1943 m. lapkričio 3-iosios naktį (tiksliau, matyt, vėlyvą vakarą), nėra. Tačiau šis skaudus kaimo istorijos įvykis išlikęs Daržininkų kaimo vyresnio amžiaus žmonių atmintyje. Jono Lankelio teigimu, tą 1943 m. rudens vakarą vienas iš kaimo savisaugininkų užklupo sovietinį partizaną, kuris mėgino degtukais padegti jo kluono šiaudinį stogą. Sukilo ant kojų ir

pradėjo šaudyti kaimo savisaugininkai; jie buvo ginkluoti paprastais ir pusiau automatiniais („dešimtšūviais“) šautuvais. Kulkosvaidžio kaimo savisaugininkai tada dar neturėjo. Buvusio kaimo savisaugininko Motiejaus Lankelio teigimu, raudonieji partizanai, šaudydami iš miško, pridengė į kaimą prasiskverbčius padegėjus, padegamosiomis kulkomis šaudė ir į trobesių stogus. Apskritai galima manyti, kad kaimo savisaugininkai gana drąsiai ir sumaniai organizavo kaimo gynimą, jų šautuvų ugnis sulaukė raudonuosius partizanus: į kaimą jie neįsiveržė. Kaimo padegėjai su degtukais ir „benzinukomis“, matyt, turėjo sprukti. Daržininkai – gatvinio tipo kaimas, jo sodybos išsidėsčiusios kompaktiškai, viena šalia kitos palei vieną gatvę – užsidegė nuo Valkininkų (Naujųjų Naniškių) kaimo pusės. Tą vakarą pūtė stiprus vėjas ir tai padėjo plisti gaisrui. Kai kurie žmonės bandė trukdyti gaisrui plisti šlapiomis paklodėmis dangstydami šiaudinius trobesių stogus. Kaimo moterys ir vaikai nuo raudonųjų baudėjų ir gaisro slėpėsi kaimo kapinaitėse.

Apskritai kaimas apsigynė nuo raudonųjų baudėjų. Tačiau per jų sukeltą ir išsiplėtusį gaisrą visiškai arba iš dalies sudegė 20 kaimo sodybų: Broniaus Uždavinio kluonas, Jono Toliavaišos visi trobesiai, išskyrus kluoną, Aleksandro Uždavinio, Prano Uždavinio, Košparo (Kasparavičiaus?), Vinco Gudonio, Zosės Uždavinienės, Juozo Uždavinio, Jono Uždavinio, Prano Uždavinio, Stasio Žydello, Jono Tarailos, Jono Kazlausko, Jurgio Lankelio, Jokūbo Lankelio, Simporiaus Lankelio, Stasio Kiero, Juliaus Kiero, Motiejaus Puzo, Stasio Suprinaičio sodybų trobesiai. Kartu su kitais trobesiais sudegė J. Kazlausko išnuomotame name veikusi Daržininkų pradinė mokykla, pas S. Žydėlį gyvenusios mokytojos turtas. Jokūbo Lankelio sodyboje sudegė naujo namo statybai paruošti rąstai, išdegė sodas ir kt.⁴⁸

Nors žmonių aukų ir nebuvo, Daržininkai skaudžiai nukentėjo. Pelenais virto apie trečdalis kaimo sodybų, liko subjaurotas gražaus Dzūkijos kaimo vaizdas (išdegė kaimo vidurys). Sudegintų sodybų žmonės glaudėsi pas gimines, išvengusius gaisro kaimynus, gyveno tvartuose, ėjo elgetauti maisto ir drabužių, pašarų gyvuliams.

Tačiau po kaimo užpuolimo ir dalinio sudeginimo Daržininkų savisaugininkai, nepaisydami raudonųjų partizanų grasinimų, nenusiginklavo ir nenutraukė pasipriešinimo raudoniesiems partizanams. Atvirkščiai, pasipriešinimo motyvai ir ryžtas sustiprėjo: sudegintų sodybų vyrai ėjo į savisaugą (pagalbinę policiją), nes neturėjo pragyvenimo šaltinio. Kaimo savisaugininkai dar geriau apsiginklavo, iš vokiečių nusipirko rankinį kulkosvaidį, aplink kaimą kasnakt pradėjo eiti sargybą. Iki pat 1944 m. pavasario raudonieji partizanai nedrįso pasirodyti kaime. Apskritai Daržininkai laikėsi tvirtai ir solidariai, nė vienas kaimo gyventojas neišėjo pas raudonuosius partizanus.

1943 m. rudenį (tiksliau kada – neaišku), kaimo sargybai pastebėjus netoli kaimo su prisiplėštu kituose kaimuose turtu važiuojančią raudonųjų partizanų paruošęjų grupę, Daržininkų savisaugininkai prie brastos per Šalčią ją užpuolė. Raudonieji partizanai viską palikę pabėgo. Atimtas turtas atgabentas į Daržininkus ir gražintas jį norėjusiems atgauti Pašalčių bei kitų kaimų žmonėms.

Po Daržininkų užpuolimo ir kitų represijų prieš apsiginklavusius kaimus G. Zimanas 1943 m. lapkričio 25 d. laiške A. Sniečkui kovos rezultatus su ginkluota kaimų savisauga vertino optimistiškai. Jis rašė, jog savisauga „bent mūsų krašte jau, atrodo, griūva“. Atvykus (1943 m. spalio pradžioje) esą buvo ginkluota „ištisa eilė kaimų“. Išleidus lapelių, „keletą ypač uolių savisaugininkų padeginus“ (G. Zimano nuomone, to jie bijojo labiau negu nušovimo), jau „ištisa

eilė kaimų nestato sargybų“, o raudonieji partizanai „uoliai“ surenka ginklus. Daržininkai minimi lietuvių policijos pranešimų santraukoje 1943 m. gruodžio mėnesį tarp kitų kaimų, kurie gavo sovietinių partizanų grasinamus laiškus reikalaujant nusiginkluoti ir atiduoti ginklus⁴⁹. Tačiau daržininkiečiai nesudėjo ginklų nei 1943 m. rudenį, nei vėliau, 1943 m. žiemą.

Daržininkus (neįvardydamas kaimo pavadinimo) G. Zimanas minėjo 1944 m. kovo 3 d. laiške A. Sniečkui. Apie raudonųjų partizanų santykius su kaimu jis rašė: su „apdegintu“ iš rudens kaimu vedamos derybos, „dabar jis kiek apsiraminęs, bet dar bruzda, kaimo gyventojai esą partizanams maisto „jau siūlo“, bet mes „reikalaujame ginklų“⁵⁰.

Taigi nepalaužę Daržininkų kaimo ginkluotos savisaugos jėga, raudonieji partizanai buvo priversti „derėtis“, bauginti ir grąsinti. Tarp raudonųjų partizanų archyvinių dokumentų yra išlikusių jų rašytų laiškų Daržininkų kaimui ir šio kaimo gyventojų (savisaugininkų) rašytas atsakymas Rūdninkų girios raudonųjų partizanų vadovybei. Tai unikalūs tokio pobūdžio archyviniai dokumentai; juos, matyt, G. Zimanas nusiuntė į Maskvą A. Sniečkui. Pats G. Zimanas susirašinėjimą su Daržininkais vadino „be galo įdomiu“. Nusiųsti A. Sniečkui į Maskvą dokumentai jam, matyt, buvo svarbūs įrodymai apie „kantrų“ aiškinamąjį darbą su apsiginklavusiais valstiečiais, o prireikus ir pateisinti kitokias – žiaurias ir negailestingas priemones prieš kaimų savisaugininkus. Įdomu pažymėti, kad susirašinėjimas su Daržininkais vyko ir 1944 m. žiemą, po to, kai sausio 29 d. raudonieji partizanai negailestingai susidorojo su Kaniūkų kaimu Eišiškių apskrityje (šis kaimas sudegintas, nužudyti 38 žmonės). Išlikę laiškai iš tikrųjų įdomūs istorijos dokumentai; jie padeda pažinti autentiškas abiejų konfliktavusių pusių,

ypač kaimų savisaugininkų, pozicijas ir nuostatas, pasipriešinimo motyvus. Daržininkiečių laiške sovietiniams partizanams stebina tvirtas nusistatymas priešintis, ginti savo interesus nepaisant minėtų grėsmingų aplinkybių, tragedijos Kaniūkuose, jos sukulto psichologinio poveikio. Jame atsiskleidžia daržininkiečių tautinis, patriotinis nusistatymas

ir priešinimosi motyvai, visų pirma idealistiniai, o ne materialiniai, susiję su savo turto gynimu. Tokių motyvų iškėlimas ir raudonuosius partizanus vertė griebtis demagogijos tautine patriotine tematika.

Raudonieji partizanai 1944 m. žiemą Daržininkų kaimo „vyrams ir moterims“, kaimo savisaugininkams rašė:

Daržininkų vyrams ir moterims,

Mes, lietuviai partizanai, jau ne kartą turėjome susirašinėjimą su jumi, turėjome asmeniškų susitikimų, jūs buvote užpuolę lietuvišką grupę, kada Jūsų vyrai nušovė vieną niekuo nekaltą mūsų draugą lietuvių partizaną, ir bendrai jau jūs esate truputį nubausti nuo partizanų rankos.

Bendrai imant, mes esame pažįstami, esame lietuviai, esame kaimynai. Jūs, suprasdami šitą ir matydami vokiečių bejėgiškumą fronte, plėšikavimą kaimuose, leidžiate savo vyrus, sūnus su ginklu rankose stoti į brolžudišką kovą. Jūs žinote, kad per amžius lietuviai su lietuviu nekovojo ir vienas antrą nežudė už vokiečio reikalus, o jūsų vyrai, jūsų vaikai žudo lietuvius, muša, kankina savo kaimynus, su kuriais visą laiką gražiai gyveno.

Rašydamas šį laišką, jums įsakau: atimkite ginklus iš savo vyrų, iš savo vaikų, vykite juos iš namų, tegul jie baigia kovą su partizanais.

Mes nenorime žudyti savo kaimynus, savo tautiečius, perspėjame ir įsakome jums paskutinį kartą. O jeigu šio mano įsakymo neįvykdysite, žūsime kartu su jais su visa šeima ir su trobesiais, liks tikrai žiaurus, liūdnas vaizdas jūsų kaime kaip Kaniūkuose.

Tėvai, moterys, gelbėkite save, savo vaikus ir turinčius ginklų rankose, nes netoli bausmės valanda.

Atimkite ginklus, juos atiduokite mums, gyvenkime kaip kaimynai, kaip lietuviai, kaip broliai.

1944 m. vasario 15 d.

Lietuvių partizanų štabas

[P. S.] *Jums aišku, ką iškovojo Kaniūkai, dabar niekas kaip šunų nepriima, bijosi, kad partizanai už jų užlaikymą neliktų be pastogės⁵¹.*

Daržininkų savisaugininkams,

Dėl nusiginklavimo su jumi jau buvo tartasi laiškuose. Buvo jums įsakyta mesti sargybauti, ginklus atiduoti mums. Mes žinome, kad jūs po įsakymo palaidojot lavoną vieton, o dėl atidavimo ginklų atsakėte: atidavus ginklus, mus sudegins vokiečiai.

Po to jūs dar daugiau pradėjote klysti, užsidėjote vokiškas uniformas ir rimtai stojote į brolžudišką kovą. Dabar jau atėjo laikas baigti susitarimą. Įsakome paskutinį kartą apsispręsti apie savo likimą. Ar atiduoti šautuvus ir būti doru lietuviu, arba su ginklu žūti už Vokietijos reikalus kartu su ja. Skubiai atsakykite, nes nuo to pareina jūsų likimas.

Daugiau perspėjimų nebus. Priešingu atveju pasielgsime kaip su Kaniūkų kaimo savisaugininkais⁵².

Viename iš laiškų Rūdninkų girioje įsikūrusiems partizanams daržininkiečiai atsakė:

Draugams Partizanams,

Mes, Daržininkų gyventojai, atsakome į jūsų laišką, rašytą šių metų vasario 10 dieną.

Draugai Partizanai, pasakykite, ar Jūs esate tikrieji Lietuvos partizanai, ar Maskvos agentai?

Kaip amžiais istorija rodo, niekuomet lietuvis iš lietuvių nereikalavo ginklo, o jūs?

Jūs sakote, kad mes gailime jums duonos kąsnio; pasakykite atvirai, kada jūs pas mus gražiuoju reikalavote, ar jūs negalėjote pasiųst pas mus savo delegatų bendrais reikalais? Kaip, pavyzdžiui, jūs ar gal ne jūs atėjote pas mus 1943 m. spalio 17 d. kartu su desantininkais, kuriuos mūsų gyventojai nuvežė į Barčių mišką, kodėl jie elgiasi su vietos gyventojais padoriai ir nieko griežtu iš žmonių neėmė?

O likusiųjų grupė pradėjo viską be pasigailėjimo plėsti visai banditiškai.

Tad, lietuviai partizanai, nepykite ir kartu neapgailestaukite, kad jūsų bendradarbiai žūsta nuo lietuvių per įvairius nesusipratimus. Kiek mes, daržininkiečiai, arba ir kiti kaimai, kurie šiandien stovi su ginklu rankose, nėra nusistatę kariaut prieš grynai lietuvius partizanus, nes gerai žinome, kad dabartiniais laikais nedera lietuviui lietuvi skriaust arba žudyti, nesame mes šimto milijonų tauta, mes buvome ir dabar esame visokių tironų pavergtieji, tad, jeigu rūpi mums atsipalaidavimas nuo pavergėjų ir bendras lietuvių broliškumas, tai, be abejo, neturi rūpėti savo brolių lietuvių bei iš dalies dar ir giminaičių žudymas ir deginimas. Mes gerai žinome, kaip elgiasi lenkų baltieji partizanai su savo tautiečiais: kaimų nedegina ir žmonių nežudo, be to, dar susitikę ir su lietuviais policininkais irgi nežudo.

Draugai partizanai, jeigu esate išalkę Daržininkų nekaltų vaikų ir moterų lietuviško kraujo, bandykite savo užsibrėžtąjį tikslą. Draugai partizanai, atminkite, kad lietuvis aimanuot ir verkt nemoka.

Daržininkai, 1944 m. vasario 19 d.⁵³

Šiandien sunku atsakyti į klausimą, kokios aplinkybės lėmė, kad Daržininkų kaimui, nepaisant jo savisaugos ginkluotų susidūrimų su raudonaisiais partizanais ir jiems padarytų „skriaudų“, pavyko išvengti visiško sunaikinimo tragedijos, kaimas išliko dar žiauriau nenubaustas (visiškai nesudegintas). Matyt, įtakos turėjo sėkmingas Daržininkų kaimo apsigynimas nuo raudonųjų partizanų antpuolio 1943 m. lapkričio pradžioje, santykinai stipri kaimo savisauga (kaip minėta, ją galėjo sudaryti iš viso 50–60 ginkluotų vyrų), viso kaimo žmonių tvirta pozicija kilus ginkluotam konfliktui su raudonaisiais partizanais, jėgos derinimas su protinga ir lanksčia „diplomatija“. Įtakos galėjo turėti ir patogi kaimo geografinė padėtis: Darži-

ninkai įsikūrę 5 km į pietryčius nuo Valkininkų. Valkininkuose ir dar arčiau, šalia Daržininkų – Naujųjų Naniškių kaime buvo nedidelės vokiečių karinės įgulos (bet jos turėjo savo uždavinius ir nesikišo į kaimo ginkluotą konfliktą su raudonaisiais partizanais).

Raudonieji partizanai žiauriai ir negailestingai 1944 m. sausio 29 d. susidorojo ne tik su Kaniūkais: per 1944 m. Velykas (balandžio 12 d.) liepsnose paskendo Onušio valsčiaus Bakaloriškių kaimas. O Daržininkai išliko. Sovietiniai partizanai kaimą nuginklavo tik 1944 m. gegužės 29 d. vykdydami Pietryčių Lietuvoje daugelio savisaugininkų kaimų nuginklavimo akciją. Nuginklaujant kaimą dalyvavo būrio „Mirtis okupantams“

18-os partizanų grupė, „Mirtis fašizmui“, A. Mickevičiaus būriai, A. Barausko teigimu – ir Margirio būrys. Iš kaimo savisaugininkų atimtas 21 šautuvas. A. Barauskas 1944 m. ataskaitoje stengėsi pavaizduoti kaimo nuginklavinimą kaip įspūdingą partizanų karinę operaciją: jis rašė apie Daržininkų savisaugos „įgulos“ 60 žmonių išvaikymą, didelius jai padarytus nuostolius; partizanų ataskaitose Daržininkų nuginklavinimas vaizdingai vadinamas „buržuazinių nacionalistų gaujos visišku sutriuškinimu“⁵⁴. Dar įspūdingesnis raudonųjų partizanų jėgos demonstravimo ir kaimo nuginklavimo vaizdas pateiktas A. Barausko atsiminimų knygoje: į apsuptą kaimą buvo nukreipti 2 minosvaidžiai, sunkusis ir keletas lengvųjų kulkosvaidžių, netgi pora prieštankinių šautuvų (!), kaimui pateiktas ultimatumas nusiginkluoti per 10 minučių, jį nuginkluojant paimtas 31 šautuvas⁵⁵. A. Barauskas (ir kiti Rūdninkų girios raudonieji partizanai), aprašydamas ilgai jiems nepaklususio ir labai įgrisusio dzūkų kaimo nuginklavinimą, ypač sutirština spalvas, nors objektyviai ir atspindi raudonųjų partizanų išaugusių jėgų persvarą prieš Daržininkų bei kitų kaimų savisaugininkus vokiečių okupacijos pabaigoje. Beje, kai kuriuose sovietinių partizanų šaltiniuose apie santykius su Daržininkais ir kaimo nuginklavinimą nepabrėžiamas karinės jėgos demonstravimas, kalbama apie politinį masinį darbą ir „politinius susitarimus“⁵⁶.

Iš tikrųjų nuginkluojant Daržininkus įvykiai klostėsi daug paprasčiau, negu juos vaizdavo A. Barauskas. 1944 m. pavasarį (matyt, gegužės mėnesį) raudonųjų partizanų va-

dovybė išsikvietė į mišką kaimo atstovus „pasitarti“. Svarbiausias klausimas, be abejo, buvo nusiginklavinimas, bet kalbėta ir kitais klausimais. Matyt, tada raudonieji partizanai „nekalta“ nukentėjusiems kaimo žmonėms žadėjo sovietų valdžios paramą atstatant sudegintas sodybas (šie pažadai po karo nebuvo vykdomi). Kaimo atstovai, įsitikinę, kad Rūdninkų girioje daug „rusų desantininkų“, sutiko nusiginkluoti ir atiduoti ginklus. Gegužės 29 d. (šeštadienį) į kaimą atėjo ginkluoti raudonieji partizanai; kaimo vyrai sunešė ir sumetė ginklus (šautuvus) nurodytoje vietoje. Atiduoti, be abejo, ne visi ginklai. Nemažai Daržininkų savisaugininkų kaimo nuginklavimo išvakarėse pasitraukė į Valkininkus ir kitur. Tęstant apie 50 raudonųjų partizanų būrys (jame buvo matyti ir moterų) iškilmingai ir demonstratyviai peržygiavo per pagaliau nuginkluotą ir nugalėtą Daržininkų kaimą.

Deja, nusiginklavirusio kaimo žmonių vargai nesibaigė. Ankstų kitos dienos (sekmadienio) rytą Daržininkuose pasirodė lenkų (Armijos krajos) partizanai. Lenkai gaudė kaimo vyrus, mušė juos – jie taip pat reikalavo ginklų. Lenkai plėšė ir žmonių turtą – vertingesnius daiktus, geresnius drabužius, maisto atsargas, viską „kaip šluota šlavė“, tyčiojosi iš žmonių⁵⁷. Užpuolikai iš kaimo pasitraukė gresiant raudonųjų partizanų pavojui, mat pastarieji kaip sovietų valdžios atstovai jautėsi padėties šeimininkais. Tačiau tikroji sovietų valdžia Daržininkuose įsitvirtino dar negreitai.

(Tęsinys kitame
numeryje)

Nuorodos

¹ M. Miceikos (Gabrio) 1943 m. rugsėjo 30 d. radiograma A. Sniečkui, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. 1, ap. 1, b. 409, l. 114.

² G. Zimano 1943 m. spalio 24 d. laiškas Lie-

tuvos partizaninio judėjimo štabo (toliau – LPJŠ) viršininkui A. Sniečkui, *ibid.*, b. 437, l. 1–2.

³ A. Sniečkaus 1944 m. sausio 25 d. laiškas M. Šumauskui ir G. Zimanui, *ibid.*, f. 16895, ap. 2, b. 191, l. 20.

⁴ *Ibid.*, f. 1, ap. 1, b. 409, l. 138.

⁵ J. Oleko 1962 m. atsiminimai (rankraštis), *ibid.*, f. 3377, ap. 27, b. 99, l. 60.

⁶ G. Glezerytės (?) 1943 m. liepos mėn. laiškas Kazimierui (M. Šumauskui), *ibid.*, f. 1, ap. 1, b. 51, l. 105.

⁷ G. Zimano 1943 m. liepos 18 d. laiškas A. Sniečkui, *ibid.*, b. 32, l. 59.

⁸ G. Zimano 1943 m. liepos 16 d. medžiaga apie Lietuvos ekonominę ir politinę padėtį, *ibid.*, b. 36, l. 37–38. Šie G. Zimano žodžiai nebuvo tušti. Baranovičių ir Pinsko apylinkėse veikusio Cygankovo būrio partizanai 1943 m. nužudė 11, Pinsko apskrities Radžalovičių kaimo valstiečiai – 17 žydų, Ščiorso būrio partizanai – 7 žydus, žr.: „Как решали „еврейский вопрос“ советские партизаны, <http://school.ort.spb.ru/library/torach/shoa/russia/russ001.htm>, 2003 03 28.

⁹ M. Šumausko (Kazimiero) 1943 m. lapkričio 2 d. laiškas A. Sniečkui, LYA, f. 1, ap. 1, b. 438, l. 39.

¹⁰ J. Macevičiaus (Žaibo) 1943 m. gruodžio 1 d. laiškas LKJS CK, *ibid.*, b. 50, l. 35–36, 64–65.

Su šiuo įvykiu galima sieti ir kitą skaudų žydų partizanams įvykį (kartu jį vertinti kaip antisemitizmo atvejį). 1943 m. lapkričio 21 d. Stanislavogrado kaime baltarusių Spartako brigados 2-ojo būrio štabo viršininkas Jakubovskis ir dar vienas baltarusių partizanas įsiveržė į namą, kuriame buvo K. Kalinausko būrio 5 žydai partizanai, ginkluoti 2 automatais ir 2 šautuvais. Baltarusių partizanai (vienas iš jų neturėjo ginklo) nušovė žydą partizaną Šmerelį Valiūną, kitus nuginklavo (Spartako brigados vado Ponomariovo įsakymu Jakubovskis buvo sušaudytas), žr.: J. Macevičiaus (Žaibo) 1943 m. gruodžio 1 d. laiškas LKJS CK, *ibid.*, b. 50, l. 65–66; K. Kalinausko būrio ypatingojo skyriaus viršininko A. Vėbros (Aro) pranešimas, *ibid.*, b. 438, l. 216.

¹¹ M. Miceikos (Gabrio) 1943 m. rugsėjo 14 d. radiograma A. Sniečkui, *ibid.*, b. 407, l. 440.

¹² M. Afonino (Petro) 1943 m. rugsėjo 21 d. radiograma A. Sniečkui, *ibid.*, b. 409, l. 42.

¹³ M. Miceikos (Gabrio) 1943 m. rugsėjo 24 d. radiograma A. Sniečkui, *ibid.*, l. 66.

¹⁴ M. Miceikos (Gabrio) 1943 m. rugsėjo 29 d. radiograma A. Sniečkui, *ibid.*, l. 117; b. 400, l. 201.

¹⁵ A. Sniečkaus 1943 m. radiograma M. Afoninui (Petru), J. Nikitinui (Sokolovui), *ibid.*, b. 400, l. 166, 188.

¹⁶ G. Zimano (Jurgio) 1943 m. spalio 6 d. radiograma A. Sniečkui, *ibid.*, b. 409, l. 141.

¹⁷ D. Šupikovo 1943 m. spalio 13 d. radiograma A. Sniečkui, *ibid.*, b. 400, l. 236.

¹⁸ M. Šumausko (Kazimiero) 1944 m. pradžios laiškas A. Sniečkui, *ibid.*, b. 31, l. 40.

¹⁹ L. Solomino 1965 m. atsiminimai, *ibid.*, f. 3377, ap. 36, b. 67, l. 5. Šio autoriaus teigimu, žydai į Rūdninkų girią vyko ir sunkvežimiais, juos gabenusiems pasamdytiems vairuotojams buvo brangiai sumokėta – 3–9 tūkst. RM už reisą. Pavyko išvežti 6 sunkvežimius žmonių, 7-asis sunkvežimis Kauno pakrastyje buvo sulaikytas, įvyko susišaudymas.

²⁰ G. Zimano 1943 m. gruodžio 30 d. radiograma A. Sniečkui, *ibid.*, f. 1, ap. 1, b. 409, l. 570.

²¹ M. Miceikos 1943 m. lapkričio 4 d. radiograma A. Sniečkui, *ibid.*, l. 293.

²² M. Afonino (Petro) 1944 m. kovo 22 d. radiograma A. Sniečkui, *ibid.*, b. 411, l. 12; A. Sniečkaus 1944 m. kovo 23 d. radiograma M. Afoninui (Petru), *ibid.*, b. 401, l. 260.

²³ A. Sniečkaus 1944 m. gegužės 9 d. radiograma M. Miceikai (Gabriui) ir M. Afoninui (Petru), *ibid.*, b. 402, l. 64.

²⁴ G. Zimano (Jurgio) 1944 m. kovo 17 d. radiograma A. Sniečkui, *ibid.*, b. 410, l. 434.

²⁵ G. Zimano (Jurgio) 1943 m. lapkričio 11 d., gruodžio 23 d., 1944 m. kovo 17 d. radiogramos A. Sniečkui, *ibid.*, b. 409, l. 327, 521; b. 410, l. 433.

²⁶ 253-iojo lietuvių savisaugos bataliono Baltininkų atsparos punkto vedėjo 1944 m. sausio 9 d. pranešimas bataliono vadui, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. R-666, ap. 1, b. 7, l. 260.

²⁷ Žr.: „Kovos“ būrio vado ataskaita ir dienoraštis apie partizanų kovinius veiksmus, LYA, f. 10, ap. 1, b. 1, l. 4–14 ir kt.

²⁸ G. Zimanas, „Antroji tėviškė“, *Komunistas*, 1978, Nr. 9, p. 93.

²⁹ Būrio „Už pergalę“ 1944 m. rugsėjo 29 d. istorija, LYA, f. 11, ap. 1, b. 1, l. 14, 16.

³⁰ G. Zimano 1943 m. spalio 24 d. laiškas A. Sniečkui, *ibid.*, b. 437, l. 1–2.

³¹ A. Barauskas, *Margirio partizanų būrio, veikusio 1943–1944 m. Vilniaus apskrityje, ataskaita*, *ibid.*, f. 3377, ap. 53, b. 283, l. 7–9.

³² J. Barauskas, *Dzūkijos („Dainavos [partizanų]“ ir Šarūno) partizanų būrių žygiai 1942–1944 metais*, 1950 m. atsiminimai, *ibid.*, f. 3377, ap. 3377, b. 77, l. 27.

³³ S. Ginaitė-Rubinsonienė, *Atminimo knyga: Kauno žydų bendruomenė 1941–1944 metais*, Vilnius, 1999, p. 147–148.

³⁴ A. Sniečkaus 1943 m. lapkričio 18 d. laiškas sovietinio pagrindžio vadovams, LYA, f. 1771, ap. 6, b. 35, l. 101.

³⁵ G. Zimano (Jurgio) 1944 m. pradžios laiškas A. Sniečkui, *ibid.*, f. 1, ap. 1, b. 57, l. 27.

³⁶ Daržininkai, *Lietuvių enciklopedija*, t. 4, South Boston, 1954, p. 342.

³⁷ A. Barauskas, *Miškų frontuose*, Vilnius, 1968, p. 176.

³⁸ Be paminėtų asmenų, jai priklausė: Bronius, Jonas, Juozas, Pranas ir Stasys Uždaviniai; Pranas, Motiejus ir Stasys Žydelliai; Stasys Verseckas, Stasys Suprinaitis, Petras Balukonis; Juozas ir Motiejus Lankeliai (Daržininkų kaimo savisaugos nario Motiejaus Lankelio (g. 1924 m.) liudijimas autoriui. M. Lankelis KGB buvo suimtas 1945 m. sausio pradžioje, kalintas Trakuose ir Vilniuje, tų pačių metų rudenį už priklausymą Daržininkų savisaugai nuteistas 10 m. kalėti. Bausmę atliko Karagandoje, į Lietuvą sugrįžo apie 1988 m., išėjęs į pensiją).

³⁹ A. Barauskas, *op. cit.*, p. 164–165.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 165–166.

⁴¹ Yra duomenų apie šiek tiek kitokias raudonojo partizano žūties aplinkybes. Jį Juozo Lankelio kieme nušovė vieno daržininkiečio iš Naujųjų Naniškių kaimo iškviesti vokiečiai. Arklys su vežimu, prikrautu raudonųjų partizanų prisiplėšto turto, iš kiemo išbėgo į kelią ir taip pat buvo nušautas, nes nebuvo aišku, ar tame vežime nesislėpė partizanai. Su žuvusio partizano (A. Michalkevičiaus) palaikais elgtasi iš tikrųjų nepagarbiai: jis užkastas miške, vėliau, raudoniesiems partizanams reikalaujant, slapta nuo vokiečių palaidotas Daržininkų kaimo kapinėse. Po karo sovietų valdžia jo palaikus perlaidojo Vilniuje (?) (J. Lankelio liudijimas autoriui).

⁴² LYA, f. 1, ap. 1, b. 409, l. 220. A. Michalkevičius (Neris) gimė 1904 m., 1940–1941 m. dirbo milicininku Kaune, prasidėjus karui pasitraukė į Sovietų Sąjungą, 1942 m. mobilizuotas į Raudonosios armijos 16-ąją lietuviškąją šaulių diviziją, 1943 m. pavasarį atsiųstas į Lietuvą partizaninei kovai, priklausė Margirio būriui. Žuvo 1943 m. spalio 18 d. Sovietmečiu buvo nurodoma, jog jis žuvo „kovoje su okupantais“, žr.: *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 2, Vilnius, 1968, p. 571.

⁴³ „Perkūno“ būrio ataskaitos, LYA, f. 1, ap. 1, b. 438, l. 211; b. 34, l. 9; f. 15, ap. 1, b. 1, l. 3; f. 16895, ap. 2, b. 196, l. 112; A. Barausko asmens byla, *ibid.*, f. 12, ap. 1, b. 3, l. 6–7; S. Moliakovo asmens byla, *ibid.*, f. 15, ap. 1, b. 30, l. 3.

⁴⁴ *Ibid.*, f. 1, ap. 1, b. 409, l. 372. Iššifruotos radiogramos parašėse LPJŠ vadovų A. Sniečkaus, D. Šupikovo, B. Baranausko ir P. Baltruškos parašai rodo, kad jie susipažino su jos turiniu. D. Šu-

pikovas LPJŠ darbuotojui S. Filipavičiui užrašė tokią rezoliuciją: „Reikia išsiaiškinti „Perkūno“ būrio sudėtį“ (matyt, šioje akcijoje dalyvavusių partizanų apdovanojimo tikslais). Apie Daržininkų kaimo dalinį sunaikinimo pobūdį taip pat žr.: LPJŠ 1943 m. lapkričio 30 d. informacinių žinių suvestinė Nr. 20, *ibid.*, f. 1, ap. 1, b. 23, l. 18; b. 1, l. 30; f. 15, ap. 1, b. 1, l. 30–31. Istorikas S. Jėgelevičius savo knygoje „Nemunaitis ir jo parapija“ (2-oji knyga, Vilnius, 2002), kurioje daug vietos skirta kaimų savisaugų istorijai, teigia, kad Daržininkai 1943 m. lapkričio 4 d. buvo sudeginti (p. 1017). Taigi painiava iš istorijos šaltinių persikelia ir į istoriografiją.

⁴⁵ Žr.: J. Wolkonowski, *Okręg Wilenski Związków Walki Zbrojnej Armii Krajowej w latach 1939–1945*, Warszawa, 1996, s. 128. G. Zimanas 1943 m. rugpjūčio 19 d. dar būdamas Naručio miškuose informavo A. Sniečką, kad „mūsų būryje“ yra 31 žmogus, iš jų 13 vietinių, „būrį pavadiname Margiriu, jo vadas Greitas (A. Barauskas), komisaras Pletkus“. Rugpjūčio 26 d. jis pranešė apie „lenkų būrio“ nuginklavinimą, nuginklaujant jį dalyvavo ir „mūsų“ (t. y. Margirio) būrys, žr.: G. Zimano (Jurgio) 1943 m. rugpjūčio 19, 26 d. radiogramos A. Sniečkui, LYA, f. 1, ap. 1, b. 407, l. 290, 340.

⁴⁶ A. Barauskas, *Savisaugininkų kaimo puolimas*, LYA, f. 3377, ap. 53, b. 283, l. 24–29.

⁴⁷ A. Barauskas, *Miškų frontuose*, p. 179.

⁴⁸ Jono Lankelio, Motiejaus Lankelio, Zosės Uždavinienės autoriui pateikti duomenys.

⁴⁹ LYA, f. 3377, ap. 58, b. 266, l. 18.

⁵⁰ *Ibid.*, f. 1, ap. 1, b. 31, l. 10; b. 40, l. 34–35.

⁵¹ *Ibid.*, f. 60, ap. 1, b. 1, l. 41.

⁵² *Ibid.*, l. 42.

⁵³ *Ibid.*, l. 43.

⁵⁴ Būrio „Mirtis okupantams“ 1944 m. ataskaita, *ibid.*, f. 32, ap. 1, b. 1, l. 18; M. Lukjanovo asmens byla, *ibid.*, b. 82, l. 2; būrio „Mirtis fašizmui“ 1944 m. ataskaita, *ibid.*, f. 16, ap. 1, b. 1, l. 12; Buvusio Margirio būrio vado A. Barausko 1944 m. rugsėjo 30 d. ataskaita, *ibid.*, f. 12, ap. 1, b. 1, l. 2; A. Barauskas, J. Olekas, V. Pletkus, *Margirio būrio veikla 1943–1944 m.: ataskaita-atsiminimai*, 1968 m., *ibid.*, ap. 3, b. 1, l. 13.

⁵⁵ A. Barauskas, *Miškų frontuose*, p. 177–180; to paties, *Apie skriaudą ir parąą*, Vilnius, p. 163–165.

⁵⁶ Būrio „Mirtis fašizmui“ kovos veiksmų dienoraštis, LYA, f. 16, ap. 1, b. 1, l. 5.

⁵⁷ Motiejaus Lankelio, Jono Lankelio liudijimai autoriui.